

ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΚΡΗΤΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ & ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

Π Τ Υ Χ Ι Α Κ Η Ε Ρ Γ Α Σ Ι Α

ΘΕΜΑ:

«ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΩΝ ΔΡΑΣΕΩΝ ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΤΑ
ΠΛΑΙΣΙΑ
ΤΗΣ ΚΟΙΝΟΤΙΚΗΣ ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΑΣ LEADER PLUS ΣΤΗΝ
ΕΝΔΟΧΩΡΑ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ ΚΡΗΤΗΣ»

ΕΙΣΗΓΗΤΗΣ:
ΣΩΤΗΡΙΑΔΗΣ ΜΑΡΙΟΣ

ΣΠΟΥΔΑΣΤΡΙΑ:
ΤΡΙΓΩΝΗ ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ

Η Ρ Α Κ Λ Ε Ι Ο 2 0 1 0

Η εργασία αυτή είναι αφιερωμένη στους γονείς μου Κώστα και Βαγγελιώ, για την υποστήριξη και την πολύτιμη βοήθεια τους όλα αυτά τα χρόνια.

ΘΕΜΑ:

«ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΩΝ ΔΡΑΣΕΩΝ ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΤΑ ΠΛΑΙΣΙΑ ΤΗΣ ΚΟΙΝΟΤΙΚΗΣ ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΑΣ LEADER PLUS ΣΤΗΝ ΕΝΔΟΧΩΡΑ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ ΚΡΗΤΗΣ»

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ:

- Εξετάζονται οι προοπτικές του Αγροτουρισμού στην ενδοχώρα του νομού Ηρακλείου μέσω της κοινοτικής πρωτοβουλίας LEADER +
- Πραγματοποιείται ανάλυση του τοπικού προγράμματος
- Στη συνέχεια γίνεται αξιολόγηση των δράσεων και των αποτελεσμάτων του τοπικού προγράμματος με σκοπό τη διάρθρωση του ενδιαφέροντος των επενδυτών και των απόψεων τους

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ LEADER+

- 1.1. Τι είναι ο Αγροτικός τουρισμός
- 1.2. Το πρόγραμμα LEADER+ και η κοινοτική πρωτοβουλία
- 1.3. Η ενδοχώρα του Νομού Ηρακλείου και η Αναπτυξιακή Ηρακλείου
- 1.4. Το τοπικό πρόγραμμα και οι δράσεις του LEADER+

Στο Νομό Ηρακλείου

- 1.5. Περιοχές εφαρμογής και χρηματοδοτικά στοιχεία του τοπικού προγράμματος LEADER+

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο

ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΟΥ ΤΟΠΙΚΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΔΡΑΣΗ

2.1. Οι αναπτυξιακοί στόχοι και η στρατηγική του τοπικού προγράμματος

2.2. Οι ενέργειες-δράσεις του προγράμματος σχετικά με το πρόγραμμα και την υλοποίηση του

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο

ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΩΝ ΔΡΑΣΕΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ ΤΟΥ LEADER+ ΣΤΗΝ ΕΝΔΟΧΩΡΑ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο

ΤΟ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝ ΤΩΝ ΕΠΕΝΔΥΤΩΝ ΚΑΙ Η ΑΠΟΨΗ ΤΟΥΣ

4.1. Ερωτηματολόγια-προσωπική συνέντευξη με επενδυτές του προγράμματος.

«ΜΟΝΑΔΑ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ ΕΜΦΙΑΛΩΣΗΣ ΟΙΝΩΝ ΠΙΣΤΟΠΟΙΗΜΕΝΗΣ ΒΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΑΜΠΕΛΟΥΡΓΙΑΣ ΑΠΟ ΙΔΙΑ ΠΑΡΑΓΩΓΗ»

ΣΤΑΥΡΟΣ ΓΑΒΑΛΑΣ τ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ

ΒΟΡΙΑΣ ΔΗΜΟΥ ΑΣΤΕΡΟΥΣΙΩΝ

«ΜΟΝΑΔΑ ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΚΩΝ ΤΕΧΝΩΝ»

ΟΥΑΣΕΦ ΙΩΣΗΦ Τ ΜΙΣΕΛ

ΑΡΧΑΝΕΣ ΔΗΜΟΣ ΑΡΧΑΝΩΝ

ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΗ ΤΑΒΕΡΝΑ «ΤΟ ΡΟΔΙ»

ΕΙΡΗΝΗ & ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ ΦΡΑΓΚΙΟΥΔΑΚΗ ΟΕ

ΡΟΓΔΙΑ ΔΗΜΟΥ ΓΑΖΙΟΥ

ΑΝΑΠΛΑΣΗ & ΟΙΚΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΒΑΘΜΙΣΗ ΤΗΣ ΓΕΙΤΟΝΙΑΣ ΜΕ ΤΟ
ΤΟΠΩΝΥΜΙΟ «ΚΑΤΣΟΠΡΙΝΙΑ» ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΟΥ ΟΙΚΙΣΜΟΥ
ΑΡΧΑΝΩΝ

ΑΡΧΑΝΕΣ ΔΗΜΟΣ ΑΡΧΑΝΩΝ

4.2. Επεξεργασία στοιχείων και συμπεράσματα.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ-ΠΗΓΕΣ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στην εργασία που ακολουθεί εξετάζεται αναλυτικά η έννοια του αγροτουρισμού και του LEADER+, το πώς συνδέονται μεταξύ τους, τον τρόπο με τον οποίο η Αναπτυξιακή Ηρακλείου χρησιμοποιεί το LEADER+ στην ενδοχώρα του Ν. Ηρακλείου. Αναλύεται ο τρόπος με τον οποίο ενεργεί το τοπικό πρόγραμμα δράσης , όπως επίσης εξετάζονται οι στόχοι και η στρατηγική του προγράμματος. Παρουσιάζονται οι περιοχές εφαρμογής του LEADER+, αλλά και κάποια χρηματοδοτικά στοιχεία. Γίνεται αναφορά στους επενδυτές και στον τρόπο με τον οποίο αντιμετώπισαν το πρόγραμμα, παρουσιάζεται ενδεικτικά η άποψη ενός τυχαίου δείγματος επενδυτών και το πώς αξιολογούν το πρόγραμμα από την δική τους σκοπιά. Καταγράφονται οι ιδέες, οι αντιλήψεις, ο τρόπος με τον οποίο λειτούργησαν κάποιοι παράγοντες που διαχειρίστηκαν το LEADER+. Αναλύονται οι πληροφορίες που έδωσαν κάποια βασικά στελέχη που ασχολήθηκαν με την υλοποίηση του προγράμματος σχετικά με τα οφέλη που προκύπτουν από την υλοποίηση αυτή και την αντιμετώπιση κάποιων προβλημάτων που προέκυψαν κατά την πορεία της όλης προσπάθειας. Τέλος αξιολογούνται οι δράσεις και τα αποτελέσματα του προγράμματος όπως αυτά προκύπτουν από την μελέτη των στοιχείων και των πληροφοριών που συλλέξαμε .

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Τα τελευταία χρόνια, το μεγαλύτερο βάρος της οικονομικής ανάπτυξης του νομού Ηρακλείου, όπως και της Κρήτης γενικά, έχει εναποτεθεί στον Τουρισμό. Ευτύχημα για το νησί μας, είναι το γεγονός ότι η φύση το έχει προικίσει με όλα τα χαρακτηριστικά που του επιτρέπουν να θεωρείται διεθνώς ως ένας από τους πιο δημοφιλείς τουριστικούς προορισμούς. Ένα σημαντικό μέρος των δυνατοτήτων της Κρήτης, έχει αξιοποιηθεί σήμερα και στους τέσσερις νομούς, έτσι ώστε ο Τουρισμός ήδη να θεωρείται «ατμομηχανή» της οικονομικής ανάπτυξης του τόπου.

Απομένουν όμως ακόμη πολλά να γίνουν. Η Κρήτη έχει απεριόριστες δυνατότητες. Ο Νομός Ηρακλείου, στον οποίο επικεντρώνει το ενδιαφέρον της η παρούσα εργασία, έχει τεράστια περιθώρια περαιτέρω τουριστικής ανάπτυξης. Όχι μόνο στις ήδη γνωστές και πολυδιαφημισμένες τουριστικές παραθαλάσσιες περιοχές του. Εκεί που σήμερα όλα τα στοιχεία δείχνουν ότι μπορούν πάρα πολλά να γίνουν, είναι ο τομέας των εναλλακτικών μορφών Τουρισμού. Και σ' αυτό τον τομέα, ισχυρό παράγοντα αποτελεί η ενδοχώρα του νομού Ηρακλείου, όπου υπάρχουν τεράστιες δυνατότητες ανάπτυξης του Αγροτουρισμού.

Η πολιτεία έχει αναγνωρίσει αυτή την ανάγκη, και προσπαθεί να βοηθήσει, στα πλαίσια των δυνατοτήτων της, κάθε αναπτυξιακή προσπάθεια. Μια μεγάλη ώθηση προς αυτή την κατεύθυνση δίδει και η Κοινοτική Πρωτοβουλία LEADER PLUS. Πρόκειται για ένα εξαιρετικά χρήσιμο αναπτυξιακό «εργαλείο», το οποίο αγκάλιασε, ανέδειξε και ενίσχυσε μέχρι σήμερα, πολλές και σημαντικές επιχειρηματικές προσπάθειες στον τομέα του Αγροτουρισμού, αλλά και άλλες επιχειρηματικές πρωτοβουλίες που αναπτύσσονται στην ύπαιθρο.

Εχουν γίνει πάρα πολλά στην ενδοχώρα του νομού Ηρακλείου με τη βοήθεια του LEADER +. Με βάση την αρχή πως «εχθρός του καλού είναι το καλύτερο»,

σίγουρα θα μπορούσαν να είχαν γίνει πολλά περισσότερα. Ασφαλώς και δεν είναι σωστό να μηδενίζονται όσα έχουν επιτευχθεί. Είναι αρκετά δύσκολο να αξιοποιήσει κανείς με απόλυτη ακρίβεια την εφαρμογή της κοινοτικής πρωτοβουλίας LEADER +. Αξίζει όμως τον κόπο να το επιχειρήσουμε.

1. ΑΡΟΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ LEADER +

1.1. Τι είναι ο Αγροτικός τουρισμός

Με βάση τα ισχύοντα σήμερα σε όλη την Ε.Ε., στην έννοια του αγροτικού τουρισμού περιλαμβάνεται μια σειρά τουριστικών καταλυμάτων, αλλά και δραστηριοτήτων, εκδηλώσεων, αθλημάτων και χώρων αναψυχής, που αναπτύσσονται σε μια συγκεκριμένη χωρική ενότητα που χαρακτηρίζεται ως αγροτική. Στο άρθρο των καθηγητών Στέλιου Βαρβαρέσου και Μάριου Σωτηριάδη «Σχεδιασμός ανάπτυξης αγροτουριστικών δραστηριοτήτων στα πλαίσια της Κοινοτικής πρωτοβουλίας LEADER +», αναφέρεται η άποψη, ότι ο “αγροτικός τουρισμός είναι μια έννοια η οποία περιλαμβάνει όλες τις τουριστικές δραστηριότητες σε αγροτικές ζώνες” (R. Davidson, 1992). Αναφέρεται επίσης και ο εξής εναλλακτικός ορισμός: “Αγροτικός τουρισμός είναι μια έννοια που καλύπτει τουριστικές δραστηριότητες που αναλαμβάνονται και οργανώνονται από τον τοπικό πληθυσμό, και βασίζονται στις ευκαιρίες και τα πλεονεκτήματα που παρέχει το φυσικό και ανθρωπογενές περιβάλλον” (R. Davidson, 1992).

Ως Αγροτουρισμός λοιπόν θεωρείται μια ήπια μορφή βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης και πολυδραστηριότητας στον αγροτικό χώρο, καλύπτει το σύνολο των δραστηριοτήτων αναψυχής στην ύπαιθρο, που ενσωματώνονται σε μια συγκεκριμένη αγροτική ζώνη και στο αγροτικό περιβάλλον της περιοχής, με στόχο να αποτελέσουν πόλο έλξης για όσους ενδιαφέρονται για διακοπές και αναψυχή στην ύπαιθρο. Συνδυάζεται και με άλλες μορφές εναλλακτικού τουρισμού, όπως ο οικοτουρισμός, ο ορεινός, πολιτιστικός και αθλητικός τουρισμός (Χ.Κοκκώσης και Π.Τσάρτας, 2001). Ο αγροτουρισμός δεν περιορίζεται στην απλή παροχή καταλύματος, αλλά να επεκτείνεται στη διαμόρφωση και στο σχεδιασμό ειδικών αγροτουριστικών προϊόντων (θεματικών

δικτύων), που να βασίζονται σε συγκεκριμένες δραστηριότητες. Σύμφωνα με τον καθηγητή Μ. Σωτηριάδη, «κάθε ένα από τα παρακάτω προϊόντα πρέπει να γίνει αντιληπτό με το πρίσμα μιας οριζόντιας αλληλοσύνδεσης (δεν υφίσταται μια κάθετη διαχωριστική γραμμή μεταξύ τους), η οποία στοχεύει να καταστήσει την επίσκεψη σε μια περιοχή πιο ελκυστική και τη διαμονή πιο ευχάριστη, καθώς επίσης και στην προσφορά μιας ευρείας ποικιλίας ευκαιριών στους δυνητικούς επισκέπτες, των οποίων το κύριο κίνητρο είναι η αγροτική ζώνη, ωστόσο έχουν και άλλα ενδιαφέροντα, τα οποία συνδέονται με τις προτεινόμενες δραστηριότητες αναψυχής».

Γενικότερα αγροτουρισμός είναι η παράλληλη ανάπτυξη δραστηριοτήτων που αποσκοπεί στην οικονομική και κοινωνική αναβάθμιση των αγροτικών περιοχών και γενικότερα της υπαίθρου, με την ανάδειξη και στήριξη των παρακάτω

1. της ήπιας και μικρής κλίμακας προσφοράς τουριστικών υπηρεσιών
2. της τοπικής αγροτικής παραγωγής
3. της δημιουργίας και εμπορίας παραδοσιακών προϊόντων
4. του πολιτιστικού και φυσικού πλούτου της κάθε περιοχής

Οι κύριοι φορείς τους οποίους αφορά άμεσα η ανάπτυξη του αγροτουρισμού είναι:

1. Παραδοσιακά καταλύματα
2. Παραδοσιακά εστιατόρια και καφενεία
3. Παραγωγούς και εμπόρους τοπικών προϊόντων
4. Επιχειρήσεις δραστηριοτήτων

5. Μουσεία κάθε είδους
6. Συλλόγους (Πολιτιστικούς, Φυσιολατρικούς, Ορειβατικούς κ.λ.π)
7. Συνεταιρισμούς (Γυναικείους, Αγροτικούς κ.λ.π)
8. Τοπική αυτοδιοίκηση

1.2. Το πρόγραμμα LEADER + και η κοινοτική πρωτοβουλία

Το 1990 η Ευρωπαϊκή Επιτροπή υιοθετεί μία κοινοτική πρωτοβουλία που αφορά την αγροτική ανάπτυξη, την οποία ονομάζει LEADER. Μέσω αυτής της πρωτοβουλίας η Ε.Ε. επιδιώκει την ενθάρρυνση της αγροτικής ανάπτυξης σε τοπικό επίπεδο.

Η πρωτοβουλία αυτή είναι το πρώτο βήμα για την δημιουργία ενός δικτύου 200 ομάδων τοπικής δράσης (Ο. Τ. Δ.). Κατά την χρονική περίοδο 1994-1999 μπαίνει σε εφαρμογή μία νέα κοινοτική πρωτοβουλία το LEADER II , όπου γίνεται διανομή διαχείρισης των οικονομικών πόρων σε κάθε Ο. Τ. Δ. με σκοπό την ενίσχυση των επενδυτικών σχεδίων μέσα στα γεωγραφικά πλαίσια κάθε χωρικής ενότητας.

Τη σκυτάλη της όλης προσπάθειας για την ενίσχυση της ευρωπαϊκής ενδοχώρας, ανέλαβε το τρίτο πρόγραμμα LEADER +, το οποίο κάλυψε τη χρονική περίοδο από το 2000 μέχρι το 2006. Στην προκειμένη κοινοτική πρωτοβουλία η ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΗ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ είναι ο αρμόδιος φορέας ο οποίος θα αναλάβει την διαχείριση και την εφαρμογή του αναπτυξιακού σχεδιασμού στην αγροτική ζώνη της ενδοχώρας του νομού Ηρακλείου.

Τι είναι η κοινοτική πρωτοβουλία LEADER+

LEADER+ είναι μια πρωτοβουλία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, που στοχεύει στη βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων της υπαίθρου και στη προσέλκυση των νέων, όπου μέσω αυτής της πρωτοβουλίας να είναι δυνατή η υλοποίηση ενός σχεδίου δράσης που να μπορεί να ικανοποιεί παράλληλα τις εθνικές και κοινοτικές προτεραιότητες για τη Γ΄ Προγραμματική Περίοδο (απασχόληση, ισότητα, προστασία του περιβάλλοντος κ.λπ).

Κύρια επιδίωξη της πρωτοβουλίας είναι η ανάπτυξη της ανταγωνιστικότητας των αγροτικών περιοχών, με την καλύτερη αξιοποίηση των φυσικών, ανθρώπινων και οικονομικών πόρων τους, την ανακάλυψη νέων πηγών εισοδήματος και την παράλληλη προστασία της φυσικής και πολιτισμικής κληρονομιάς.

Οι δυνατότητες που δίνονται μέσω του LEADER+ στους ανθρώπους της υπαίθρου είναι :

- να συμμετέχουν ενεργά και να αποφασίζουν οι ίδιοι για την αναπτυξιακή προσπάθεια που γίνεται στην περιοχή τους,
- να προβαίνουν σε μικρές επενδύσεις και να δημιουργούν, παράλληλα, έναν ιδιαίτερα παραγωγικό ιστό,
- να ενεργούν συλλογικά και να στηρίζουν επιχειρηματικές δραστηριότητες και
- να κάνουν οι ίδιοι πράξη όσα οραματίζονται για τον τόπο τους.

Για τους παραπάνω λόγους, τα κέντρα λήψης αποφάσεων δεν βρίσκονται σε κάποιο απομακρυσμένο από τα προβλήματα της υπαίθρου γραφείο κεντρικής υπηρεσίας αλλά βρίσκονται σε περιοχές κοντά στην ύπαιθρο και κατά κύριο λόγο σε αναπτυσσόμενες περιοχές, δημιουργώντας παράλληλα νέες θέσεις εργασίας.

Ποια η σημασία του plus (+) στο LEADER

Παρά το γεγονός ότι το περιεχόμενο του LEADER+ δεν παρουσιάζει διαφοροποιήσεις από την εφαρμογή των προηγούμενων κοινοτικών πρωτοβουλιών LEADER I και LEADER II , ωστόσο, υπάρχει μια διαφοροποίηση που εκφράζεται με την προσθήκη του + (plus = επιπλέον). Το LEADER+ επιδιώκει, δηλαδή, κάτι επιπλέον απ' αυτό που πρόσφεραν οι προηγούμενες εφαρμογές και εξακολουθούν να δίνουν σήμερα τα υπόλοιπα προγράμματα.

Κατά συνέπεια, δίνεται βάρος στην προβολή, την προώθηση, τη συνεργασία και τη συλλογική στήριξη επιχειρηματικών δραστηριοτήτων, που μπορούν να εξασφαλίσουν τη βιωσιμότητα των δράσεων. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί:

- με την ανάπτυξη νέων προϊόντων και υπηρεσιών .
- με την εφαρμογή νέων μεθόδων που αξιοποιούν τόσο το ανθρώπινο δυναμικό όσο και τους φυσικούς πόρους της περιοχής.
- Με την υιοθέτηση νέων πρωτότυπων μορφών οργάνωσης και συμμετοχής του τοπικού πληθυσμού στη διαδικασία λήψης αποφάσεων.

1.3. Η Ενδοχώρα του Νομού Ηρακλείου και Αναπτυξιακή Ηρακλείου

Αν ένας νομός στη χώρα μας καλύπτει όλες σχεδόν τις προϋποθέσεις ανάπτυξης του Αγροτουρισμού, αυτός είναι σίγουρα ο νομός Ηρακλείου. Προικισμένος ποικιλότροπα από τη φύση, διαθέτει έντονο ανάγλυφο και περιστοιχίζεται από μεγάλους ορεινούς όγκους και λόφους, υγροβιότοπους, φαράγγια, σπήλαια,

στηλαιοβάραθρα, θέσεις θέας παρατήρησης και αναψυχής κ.ά. Η ποικιλία της πανίδας και της χλωρίδας του, προστατεύεται ήδη με τη θεσμοθέτηση περιοχών που έχουν ενταχθεί στο δίκτυο «ΦΥΣΗ 2000», με ζώνες καταφυγίων άγριας ζωής και προστασίας Πουλιών, σύμφωνα με τις σχετικές οδηγίες της Ε.Ε. Χαρακτηριστικό είναι και το γεγονός ότι στο νομό Ηρακλείου έχουν χαραχτεί πολλές διαδρομές που συμβάλλουν στην ανάπτυξη του εναλλακτικού τουρισμού, όπως είναι το ορειβατικό Ευρωπαϊκό Μονοπάτι Ε4.

Ήδη στην ενδοχώρα του νομού Ηρακλείου έχουν γίνει σημαντικές επενδύσεις, στα πλαίσια των προγραμμάτων LEADER II, του Β' και του Γ' Κ.Π.Σ. και του Π.Ε.Π. Κρήτης. Οι επενδύσεις αυτές συμβάλλουν σημαντικά στη διαμόρφωση των υποδομών που επιτρέπουν να αναπτυχθούν δραστηριότητες αγροτουρισμού και εναλλακτικών μορφών τουρισμού.

Ετσι, διαμορφώθηκαν οι προϋποθέσεις για ανάπτυξη τουριστικών δραστηριοτήτων όπως η δημιουργία τουριστικών, παραδοσιακών καταλυμάτων, η οργάνωση εκδρομών και περιπάτων για φυσιολάτρες, αναρριχήσεων, ανεμοπτερισμού, θαλασσίων σπόρ και ανάδειξης της πλούσιας πολιτιστικής κληρονομιάς της Κρήτης, των αρχαιολογικών θησαυρών, της μουσικής και της λαϊκής αρχιτεκτονικής της.

Όπως γίνεται εύκολα αντιληπτό, όλα αυτά «έστρωσαν το χαλί» για την υποδοχή στην ενδοχώρα του νομού Ηρακλείου, της Κοινοτικής Πρωτοβουλίας LEADER+, που όπως ήταν φυσικό και αναμενόμενο, προκάλεσε το έντονο ενδιαφέρον πλήθους επενδυτών, για ένταξη στα προγράμματά της. Αλλωστε, βασικός στόχος του LEADER+ είναι η βιώσιμη και ολοκληρωμένη αειφόρος ανάπτυξη της υπαίθρου, η ενίσχυση της προσπάθειας για άρση της απομόνωσης των περιοχών σε όλα τα επίπεδα οικονομικής και κοινωνικής ζωής, η βελτίωση του επιπέδου ζωής και η ανάσχεση της τάσης εγκατάλειψης της ενδοχώρας.

Από την πρώτη στιγμή της δημοσιοποίησης του LEADER+, καθορίστηκαν οι δράσεις που προέβλεπε, και οι οποίες ήταν ολοκληρωμένης προσέγγισης παρεμβάσεις αγροτικού τουρισμού. Συγκεκριμένα, έγινε γνωστό ότι με την κοινοτική αυτή πρωτοβουλία, θα ενισχύονταν επενδυτικά σχέδια, που θα περιλάμβαναν:

- Δημιουργία και βελτίωση ολοκληρωμένων υποδομών για διανυκτέρευση και μονάδων εστίασης τοπικής κουζίνας, εκσυγχρονισμό υφιστάμενων παραδοσιακών καφενείων και μικρών ταβερνών, δημιουργία νέων μικρών μονάδων σε περιοχές όπου παρατηρείται έλλειψη. Αναβάθμιση της υποδομής εστίασης και σύνδεση της με την κρητική διατροφή, έτσι ώστε να ενισχυθεί η προώθηση της τοπικής παραγωγής.
- Ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών τουρισμού, δημιουργία πόλων έλξης για οργανωμένες και μεμονωμένες περιηγήσεις, με σκοπό τη διαμόρφωση των κατάλληλων προορισμών και διαδρομών και την προώθηση των τοπικών προϊόντων.
- Επίσης, υποστήριξη συλλογικών σχημάτων επαγγελματιών που σχετίζονται με τον αγροτουρισμό, για την προώθηση στην αγορά με τους καλύτερους όρους των υπό δημιουργία αγροτουριστικών προϊόντων.

Φορέας υλοποίησης του LEADER+ στο νομό Ηρακλείου είναι η «Αναπτυξιακή Κρήτης», μια εταιρεία του ευρύτερου δημόσιου τομέα που δραστηριοποιείται σε όλη την έκταση του νομού, και στην οποία συμμετέχουν οι Δήμοι και η Τοπική Ενωση Δήμων και Κοινοτήτων του νομού, οι Ενώσεις Αγροτικών Συνεταιρισμών, η Παγκρήτια Συνεταιριστική Τράπεζα, επιστημονικά ιδρύματα, η Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση και το Επιμελητήριο Ηρακλείου που εκπροσωπεί την επιχειρηματική δραστηριότητα του νομού.

Στα πλαίσια της παρούσας εργασίας, επιδιώξαμε και είχαμε μια πολύ ενδιαφέρουσα συνάντηση με τον Πρόεδρο της «Αναπτυξιακής Κρήτης», και

Δήμαρχο «Νίκου Καζαντζάκη κ. Ρούσο Κυπριωτάκη, ο οποίος είχε την καλωσύνη να μας αναλύσει τη δραστηριότητα της εταιρείας – φορέα του LEADER+ στο νομό Ηρακλείου, και να μας μιλήσει για τα όσα επιτεύχθηκαν μέσω του προγράμματος αυτού.

Ιδιαίτερα μας τόνισε ο κ. Κυπριωτάκης κάτι πολύ σημαντικό, ότι βασικός στόχος της «Αναπτυξιακής Κρήτης», ήταν πάντα και είναι «να παραμείνει ζωντανή η ύπαιθρος του νομού Ηρακλείου».

1.4. Το τοπικό πρόγραμμα και οι δράσεις του LEADER + Στο Νομό Ηρακλείου

Το Τοπικό Πρόγραμμα της Κοινοτικής Πρωτοβουλίας Leader+ για την Ενδοχώρα του Νομού Ηρακλείου, σχεδίασε και συνέταξε η Αναπτυξιακή Ηρακλείου Α.Α.Ε.Ο.Τ.Α., ακολουθώντας τις υποδείξεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του Υπουργείου Αγροτικής Ανάπτυξης, σύμφωνα με την αριθ. 198/15.3.2002 πρόσκληση εκδήλωσης ενδιαφέροντος για την υποβολή σχεδίων τοπικών προγραμμάτων στα πλαίσια του Επιχειρησιακού προγράμματος κοινοτικής πρωτοβουλίας LEADER +. Λήφθηκαν υπόψη τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της περιοχής, τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα της, και οι δυνατότητες ανάπτυξής της.

Για την εφαρμογή του τοπικού προγράμματος υπεγράφη η από 11/03/2003 Σύμβαση μεταξύ του Υπουργείου Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων – Ειδική Γραμματεία Γ΄ ΚΠΣ και της Ο.Τ.Δ. της Αναπτυξιακής Ηρακλείου ΑΕ , με ποσό Δημόσιας Δαπάνης 6.800.000 ευρώ (2.317.100.000 δρχ)., ενώ με την αριθμ.πρωτ. 2293/28-5-04 απόφαση του Υπουργού Αγροτικής Ανάπτυξης & Τροφίμων περί «Κατανομής πιστώσεων Δημόσιας Δαπάνης στο πλαίσιο του αποθεματικού του Άξονα Προτεραιότητας 1 του Ε.Π. Κοινοτικής Πρωτοβουλίας Leader+» εγκρίθηκε στην ΟΤΔ συμπληρωματική χρηματοδότηση ύψους

1.800.000 ευρώ. Έτσι η συνολική δημόσια δαπάνη του προγράμματος ανήλθε σε 8.600.000 €.

Έτσι, στα πλαίσια υλοποίησης της Κοινοτικής Πρωτοβουλίας LEADER+, η Ομάδα Τοπικής Δράσης (ΟΤΔ) της Αναπτυξιακής Ηρακλείου ΑΕ, κάλεσε τους ενδιαφερόμενους (φυσικά ή νομικά πρόσωπα δημοσίου ή ιδιωτικού δικαίου), να εκδηλώσουν το ενδιαφέρον τους για ένταξη στην Κοινοτική Πρωτοβουλία LEADER+.

Οι δράσεις αγροτικού τουρισμού στο LEADER+

Όπως καθορίστηκε από την αρχή, οι δράσεις που προβλέφθηκαν στο LEADER+ είναι ολοκληρωμένης προσέγγισης παρεμβάσεις αγροτικού τουρισμού. Συγκεκριμένα, αποφασίστηκε να ενισχυθούν επενδυτικά σχέδια που θα στόχευαν

- Στην υποστήριξη και διαμόρφωση θεματικών αγροτουριστικών προϊόντων.
- Στην αύξηση της επισκεψιμότητας της κάθε περιοχής και στην επέκταση της τουριστικής περιόδου με ανάπτυξη διαφόρων εναλλακτικών μορφών τουρισμού.
- Σε μια καλύτερη οργάνωση και ποιότητα του αγροτουριστικού προϊόντος.
- Στην ενίσχυση συλλογικών σχημάτων και δικτύων που θα μπορούν να συμβάλουν στη βελτίωση της αξιοποίησης των φυσικών, ανθρώπινων και επενδυτικών αγροτουριστικών πόρων.

Πιο αναλυτικά, οι δράσεις αυτές έπρεπε να περιλαμβάνουν τη δημιουργία αλλά και τη βελτίωση ολοκληρωμένων υποδομών για διανυκτέρευση, που να συνδυάζονται με την ανάπτυξη διαφόρων άλλων δραστηριοτήτων, όπως πρότυπες μονάδες αγροτουρισμού, όπου εκτός από την διαμονής των επισκεπτών, θα μπορούν να αναπτύσσονται δραστηριότητες που να έχουν σχέση με την κρητική κουζίνα, τον αθλητικό τουρισμό, την αναψυχή, κ.α.

Σημαντικός στόχος και δράση θα είναι η δημιουργία και βελτίωση μονάδων εστίασης κρητικής και τοπικής κουζίνας και αναψυχής κατά μήκος των διαδρομών. Αυτό θα μπορούσε να επιτευχθεί με τον εκσυγχρονισμό υφιστάμενων παραδοσιακών καφενείων και

μικρών ταβερνών, ή με τη δημιουργία νέων μικρών μονάδων σε περιοχές όπου παρατηρείται έλλειψη, με την αναβάθμιση της υποδομής εστίασης και τη σύνδεση της με την κρητική διατροφή, που τελικά ενισχύει την προώθηση της τοπικής παραγωγής.

Στα πλαίσια της ανάπτυξης; εναλλακτικών μορφών τουρισμού, το πρόγραμμα προέβλεπε την παροχή υπηρεσιών αγροτικού, πολιτιστικού, ορεινού και αθλητικού τουρισμού (ποδήλατο, καταδύσεις, ανεμοπτερισμό κλπ), όπως και πολιτιστικές και ψυχαγωγικές δραστηριότητες.

Με επίκεντρο τα τοπικά προϊόντα, δημιουργούνται πόλοι έλξης με βάση την ιστορία και τις παραδοσιακές τέχνες και επαγγέλματα, για οργανωμένες ή μεμονωμένες περιηγήσεις, καθώς και θεματικά μουσεία και κέντρα γνωριμίας με τις παραδοσιακές λαϊκές τέχνες.

Σημαντική θεωρήθηκε επίσης η υποστήριξη συλλογικών σχημάτων επαγγελματιών που σχετίζονται με τον αγροτουρισμό, όπως μια επιχειρηματική κοινοπραξία για την προώθηση στην αγορά των αγροτουριστικών προϊόντων που θα προέκυπταν, μέσα από ένα σύγχρονο marketing.

1.5. Περιοχές εφαρμογής και χρηματοδοτικά στοιχεία του τοπικού προγράμματος LEADER+

Τα τοπικά προγράμματα LEADER+ μπορούν να εφαρμοσθούν στις ορεινές περιοχές της Χώρας (σύμφωνα με τον εγκεκριμένο, από την Ευρωπαϊκή Ένωση, κατάλογο των ορεινών περιοχών της Χώρας), καθώς και σε νησιωτικές περιοχές.

Σε αιτιολογημένες περιπτώσεις είναι δυνατή η επέκταση των περιοχών εφαρμογής των τοπικών προγραμμάτων σε μειονεκτικές περιοχές (σύμφωνα με τον εγκεκριμένο, από την Ευρωπαϊκή Ένωση, κατάλογο των μειονεκτικών περιοχών της Χώρας μας), εφόσον αυτές συγκεντρώνουν σωρευτικά τις ακόλουθες προϋποθέσεις:

- είναι γεωγραφικά εφραπτόμενες με τις ορεινές περιοχές,
- αντιμετωπίζουν διαρθρωτικά προβλήματα,
- παρουσιάζουν αναπτυξιακή προοπτική και

- συμβάλλουν στην αναπτυξιακή προοπτική της ορεινής περιοχής, αποτελώντας πόλο έλξης και ανάπτυξης αυτής.

Κατ' εξαίρεση, είναι δυνατή η υλοποίηση δράσεων σε κομβικά σημεία εκτός περιοχής εφαρμογής, εφόσον αυτές συμβάλλουν στη στήριξη της αναπτυξιακής διαδικασίας της περιοχής εφαρμογής (π.χ. δράσεις προβολής – προώθησης, συνεργασίες, δικτυώσεις, αξιοποίηση περιοχών Natura 2000).

Επιπλέον η περιοχή εφαρμογής τοπικού προγράμματος LEADER+ θα πρέπει να πληροί τις ακόλουθες επιμέρους προϋποθέσεις:

- Να έχει αγροτικό χαρακτήρα (όπως προκύπτει από την απασχόληση στον πρωτογενή τομέα και την πληθυσμιακή πυκνότητα).
- Να περιορίζεται η έκταση της σε ένα ομοιογενές σύνολο από φυσικοοικονομική και κοινωνική άποψη.
- Να έχει συνοχή και επαρκή κρίσιμη μάζα από την άποψη του ανθρώπινου δυναμικού και των χρηματοοικονομικών πόρων. Ειδικότερα, στα πλαίσια της προϋπόθεσης αυτής, ο πληθυσμός της περιοχής εφαρμογής κατά κανόνα πρέπει να κυμαίνεται μεταξύ 10.000 και 100.000 κατοίκων. Ωστόσο, σε εξαιρετικές και δεόντως αιτιολογημένες περιπτώσεις θα μπορούσαν να γίνουν αποδεκτές προτάσεις για περιοχές κάτω των 10.000 κατοίκων (π.χ. νησιωτικές περιοχές), εφόσον εξασφαλίζεται κρίσιμη μάζα όχι μόνο ως προς τον αριθμό των κατοίκων

Χρηματοδοτικά στοιχεία του εθνικού προγράμματος

Το σύνολο της δημόσιας και ιδιωτικής χρηματοδότησης από το LEADER+, ήταν αρχικά γύρω στα 6 εκατομμύρια €, αλλά στη συνέχεια αυξήθηκαν σε 12 και τελικά έφτασαν περίπου στα 15. Έγιναν και γίνονται προσπάθειες να αυξηθεί κι άλλο αυτό το ποσό. Παραδείγματος χάρη, στην πρόταση της «Αναπτυξιακής Ηρακλείου» για την αλιεία, στα νότια του νομού, προβλέπονται και

χρηματοδοτήσεις μέχρι 10 χιλιόμετρα μέσα στην ενδοχώρα από τη θάλασσα, και αυτό θα δώσει ευκαιρίες επενδύσεων για τουριστικά καταλύματα, ταβέρνες, κ.α. οικονομικές δραστηριότητες.

Όπως λοιπόν τονίζει ο Πρόεδρος της «Αναπτυξιακής Κρήτης» κ. Ρούσσος Κυπριωτάκης, αναλογικά δεν είναι πολλά τα χρήματα που μπορούμε να απορροφούμε από τα LEADER για να επενδυθούν στο νομό Ηρακλείου, αφού αναφερόμαστε σε μια πολύ μεγάλη έκταση, που ξεκινά από το Τυμπάκι και φτάνει μέχρι τη Χερσόνησο, με εξαίρεση τις περιοχές που ήταν στα Ολοκληρωμένα Προγράμματα Αγροτικού Χώρου (ΟΠΑΧ), δηλαδή η Τύλισος, ο Προφήτης Ηλίας, ένα μέρος των Αρχανών, κάποια χωριά της Βιάννου και του Αρκαλοχωρίου, και όλη η δυτική πλευρά του νομού Ηρακλείου που προσεγγίζει προς τον Ψηλορείτη. Όλο το υπόλοιπο μέρος του νομού έχει το δικαίωμα να συμμετέχει στα LEADER. Μπορεί λοιπόν να μην είναι σημαντικό το συνολικό ποσό που απορροφήθηκε και απορροφάται από το LEADER και το LEADER+, όμως θεωρείται σημαντικό το γεγονός ότι τα προγράμματα αυτά ανοίγουν και δείχνουν το σωστό δρόμο της ανάπτυξης σε όλους τους φιλοπρόοδους πολίτες – επιχειρηματίες.

Ο κ. Κυπριωτάκης ανέφερε σαν παράδειγμα πως, όταν στήνεται ένα αγροτουριστικό κατάλυμα σε ένα χωριό, με τη βοήθεια του LEADER+, και αρχίσει να επισκέπτεται κόσμος το χωριό αυτό, βλέπει τα τοπικά προϊόντα, τα τοπικά κρασιά, κάθεται με τους ανθρώπους και απολαμβάνει τη φιλοξενία του Κρητικού, τότε δίδεται μια νέα αίσθηση σ' αυτή την περιοχή. Αμέσως ακολουθούν κι άλλες δημιουργικές σκέψεις στους υπόλοιπους κατοίκους του χωριού. Κάποιος σκέπτεται να ανοίξει μια καινούργια ταβέρνα που δεν υπήρχε, ο άλλος να ανακαινίσει το καφενείο του, με αποτέλεσμα να προκύπτει ένα πολύ μεγαλύτερο, πολλαπλασιαστικό όφελος για το χωριό αυτό και για την ευρύτερη περιοχή του.

Οι πίνακες που ακολουθούν αφορούν χρηματοδοτικά στοιχεία του προγράμματος LEADER+,

ΠΙΝΑΚΑΣ 1
(ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ)

ΦΟΡΕΑΣ	ΠΟΣΟ ΣΕ €
Συνολικό Κόστος	368.693.321
Δημόσια Δαπάνη(ΕΓΤΠΕ-Π)	255.778.400
Κοινοτική Συμμετοχή (Υπ. Αγροτικής Ανάπτυξης & Τροφίμων)	186.129.877
Εθνική Συμμετοχή	69.648.523
Ίδια Συμμετοχή	112.914.921

(Τα παραπάνω στοιχεία υπάρχουν στην ιστοσελίδα του LEADER +)

ΠΙΝΑΚΑΣ 2
(ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΟΥ ΤΟΠΙΚΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ)

ΦΟΡΕΑΣ	ΠΟΣΟ ΣΕ €
Συνολικό Κόστος	9.826.000
Δημόσια Δαπάνη	6.800.000
Κοινοτική Συμμετοχή (ΕΓΤΠΕ-Π)	4.801.375
Εθνική Συμμετοχή (Υπ. Αγροτικής Ανάπτυξης & Τροφίμων)	1.998.625
Ίδια Συμμετοχή	3.026.000

(Τα παραπάνω στοιχεία υπάρχουν στην ιστοσελίδα της Αναπτυξιακής Ηρακλείου)

2. ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΟΥ ΤΟΠΙΚΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΔΡΑΣΗΣ

2.1. Οι αναπτυξιακοί Στόχοι και η στρατηγική του LEADER+

Το Εθνικό Πρόγραμμα LEADER+ έθεσε από την αρχή δύο βασικούς αναπτυξιακούς στόχους:

1. Την ολοκληρωμένη, υψηλής ποιότητας αειφόρο ανάπτυξη της υπαίθρου μέσω πιλοτικών εφαρμογών.
2. Την ενίσχυση της προσπάθειας για άρση της απομόνωσης των περιοχών σε όλα τα επίπεδα της οικονομικής και κοινωνικής ζωής.

Η επίτευξη των παραπάνω στόχων καθιστάτε δυνατή με την εφαρμογή ενός ολοκληρωμένου σχεδίου δράσης , το οποίο χαρακτηρίζεται από την ταυτότητα της κάθε περιοχής έτσι ώστε να εξασφαλίσει

- Τη βελτίωση της ποιότητας ζωής στις περιοχές εφαρμογής.
- Τη χρήση σύγχρονης τεχνολογίας και τεχνογνωσίας για τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας προϊόντων και υπηρεσιών.
- Την αξιοποίηση των τοπικών προϊόντων και η διευκόλυνση της πρόσβασης στις αγορές με την ενδυνάμωση διακλαδικών και διατομεακών σχέσεων, κυρίως για μικρές παραγωγικές μονάδες.
- Την αξιοποίηση, προστασία και ανάδειξη φυσικών και πολιτιστικών πόρων, συμπεριλαμβανομένης της αξιοποίησης των περιοχών κοινοτικού ενδιαφέροντος.

Στην δημοσίευση των καθηγητών Δρ. Μάριου Σωτηριάδη και Δρ. Στέλιου Βαρβαρέσου στο περιοδικό «JOURNAL» υπάρχει μία ανάλυση του γενικού στόχου αλλά και των ειδικών στόχων του LEADER+ που αναφέρει ότι:

Ο γενικός στόχος είναι η κατάλληλη αξιοποίηση των πόρων (ανθρώπινων, φυσικών, πολιτιστικών και ιστορικών) της χωρικής ενότητας μέσω της περαιτέρω ενεργοποίησης του ενδογενούς δυναμικού και επενδυτικού ενδιαφέροντος στις περιοχές παρέμβασης με απώτερο στόχο τη βελτίωση του επιπέδου ζωής και την ανάσχεση της τάση εγκατάλειψης της ενδοχώρας. Ένας κρίσιμος προσδιοριστικός παράγοντας επιτυχίας του αγροτουρισμού είναι η ολοκληρωμένη προσέγγιση, με βάση ορισμένους άξονες που προκύπτουν από τους παραγωγικούς και άλλους πόρους της περιοχής. Ο γενικός στόχος θα επιτευχθεί με την υλοποίηση παρεμβάσεων ολοκληρωμένης και επικεντρωμένης προσέγγισης μικρών επιχειρήσεων που αφορούν άμεσα ή έμμεσα την ολοκληρωμένη αγροτική ανάπτυξη, ενισχύοντας τη συλλογική, τομεακή και διατομεακή δράση.

Οι ειδικοί στόχοι. Ένας από τους ειδικότερους στόχους ως προς τον αγροτουρισμό που καλείται να υποστηρίξει το LEADER+ είναι η τουριστική ανάπτυξη που θα στηρίζεται στην ανάδειξη και προβολή των αξιόλογων πόρων της χωρικής ενότητας μέσω καθορισμένων χωρικά διαδρομών και την προώθηση εξειδικευμένων τουριστικών προϊόντων. Τα προϊόντα τα οποία εξυπηρετούν τους εξής στόχους:

- Αποκατάσταση της οικολογικής ισορροπίας και προστασία του περιβάλλοντος, με την ταυτόχρονη προώθηση τουριστικών δραστηριοτήτων φιλικών προς το περιβάλλον.
- Προστασία και ανάδειξη των πολιτιστικών πόρων της περιοχής (τοπική αρχιτεκτονική, λαϊκή τέχνη και τοπικά ήθη και έθιμα).

- Βελτίωση και εμπορία των τοπικών προϊόντων (αγροτικών προϊόντων, προϊόντων χειροτεχνίας και μεταποίησης), εξασφαλίζοντας μία λειτουργική αλληλοσύνδεση των τουριστικών δραστηριοτήτων με τους άλλους κλάδους της τοπικής οικονομίας.
- Δημιουργία ευκαιριών συμπληρωματικής απασχόλησης στον τοπικό πληθυσμό, έτσι ώστε να βελτιωθεί το εισόδημα τους.
- Προσέλκυση επισκεπτών ειδικού ενδιαφέροντος (ανεμοπτερίστες, ορειβάτες ποδηλάτες κλπ).
- Ανάπτυξη υπαίθριων αθλητικών δραστηριοτήτων και εκδηλώσεων
- Ανάπτυξη δραστηριοτήτων που σχετίζονται με την παροχή υπηρεσιών διαμονής, διατροφής και ψυχαγωγίας.
- Δημιουργία ενός οργανωμένου δικτύου προώθησης αγροτουριστικών προϊόντων, μέσα από μία ολοκληρωμένη πολιτική και στρατηγική marketing.
- Δημιουργία συμπληρωματικών οικονομικών οφελών στην τοπική οικονομία με γνώμονα πάντοτε την διατήρηση της αυθεντικότητας της φυσιογνωμίας.

Κατά συνέπεια όλοι οι στόχοι οι οποίοι προαναφέραμε θα βοηθήσου στην επίτευξη της σωστής εφαρμογής του LEADER+ έτσι ώστε να μπορέσει να συνεισφέρει στην διαμόρφωση ενός καλού υπόβαθρου για δραστηριότητες αγροτουρισμού και εναλλακτικών μορφών τουρισμού στην ενδοχώρα του Νομού Ηρακλείου. Για να γίνουν όμως πραγματοποιήσιμοι όλοι αυτοί οι στόχοι πρέπει να ακολουθήσουμε μία ολοκληρωμένη αναπτυξιακή στρατηγική η οποία θα είναι βιώσιμη και θα λαμβάνει υπόψη της όλα τα χαρακτηριστικά, τις ανάγκες και τις ικανότητες τις οποίες έχει η ενδοχώρα του Νομού Ηρακλείου.

Η αναπτυξιακή στρατηγική

Πολύ δύσκολο έργο για τους φορείς υλοποίησης του LEADER+ (Αναπτυξιακή Ηρακλείου) οι οποίοι πρέπει να κάνουν πράξη τους στόχους του προγράμματος, καλούνται λοιπόν να καθορίσουν ένα σχέδιο δράσης, μία αναπτυξιακή στρατηγική η οποία θα αποτελέσει την «πυξίδα» που θα τους δείξει τον δρόμο για την αξιοποίηση των πλεονεκτημάτων, την δημιουργία της κατάλληλης υποδομής και την παρουσίαση των πολλαπλασιαστικών οφελών για την περιοχή παρέμβαση.

Ένα σημαντικό θέμα που αφορά την αναπτυξιακή στρατηγική που ακολουθούν οι φορείς υλοποίησης του LEADER+ είναι το **«θέμα της συσπείρωσης»**. Η ανάδειξη του θέματος της συσπείρωσης εξαρτάται από τον χαρακτήρα και τις ανάγκες κάθε περιοχής, ενώ παράλληλα θα πρέπει να εξυπηρετείται και η αρχή της συμπληρωματικότητας και της συνεργασίας όλων των παρεμβάσεων της περιοχής.

Εξίσου σημαντικές είναι **«οι ολοκληρωμένες και πιλοτικού χαρακτήρα στρατηγικές αγροτικής ανάπτυξης»**. Στα πλαίσια της οποίας θα ενισχυθούν

- Η τεχνική στήριξη στα πλαίσια των φορέων Υλοποίησης (Ομάδων Τοπικής Δράσης).
- Οι επενδύσεις και στήριξη της επιχειρηματικότητας.
- Υποστηρικτικές ενέργειες
- Η προστασία, ανάδειξη και αξιοποίηση φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς».

Αξιοσημείωτο είναι το θέμα της **«Στήριξη της συνεργασίας μεταξύ αγροτικών περιοχών»**, όπου συμβάλλει στην άρση της απομόνωσης μεταξύ των περιοχών εφαρμογής.

Ένα σχέδιο τοπικού προγράμματος LEADER+ μπορεί να περιλαμβάνει προτάσεις συνεργασιών, με στόχο είτε την επίτευξη της απαιτούμενης κρίσιμης μάζας για τη βιωσιμότητα ενός σχεδίου συνεργασίας, είτε την αναζήτηση συμπληρωματικότητας, πάντοτε όμως με βάση συγκεκριμένο, σαφές και πλήρες σχέδιο δράσης, το οποίο εντάσσεται στη γενική στρατηγική του τοπικού προγράμματος. Αξιολογη είναι και «**Δικτύωση**» η οποία αφορά τη στήριξη του σχεδίου δράσης της Μονάδας Εμπύχωσης Δικτυακού LEADER. Τέλος ουσιαστική είναι η «**Διαχείριση, παρακολούθηση, αξιολόγηση του Προγράμματος**» που έχει ως στόχο την υποστήριξη υλοποίησης του Εθνικού Προγράμματος, ώστε η Υπηρεσία Διαχείρισης να ανταποκριθεί στις υποχρεώσεις που επιβάλλονται από τους κανονισμούς, αξιολόγηση, συντονισμός προγραμμάτων, φορέων και πράξεων, συνεδριάσεις της Επιτροπής Παρακολούθησης κ.λ.π.

2.2.Οι ενέργειες-δράσεις του προγράμματος και η άποψη των επενδυτών σχετικά με το πρόγραμμα και την υλοποίηση του

Ενδιαφέρον έχει και ο τρόπος με τον οποίο επελέγησαν οι δράσεις του LEADER+. Τη βασική κατεύθυνση, τα μέτρα του προγράμματος, δίδει βέβαια το υπουργείο, και η «Αναπτυξιακή Ηρακλείου» ως φορέας υλοποίησης αποφασίζει, σχεδιάζει και προτείνει, πάντα με βάση τις κατευθύνσεις του υπουργείου, ποιους τομείς θέλει να τονώσει, για παράδειγμα τον Αγροτουρισμό, ή τη Βιοτεχνία, κ.α. ακούγοντας και δίνοντας σημασία στις απόψεις των φορέων και των φυσικών προσώπων, και επιδιώκοντας τη συνεργασία των Δήμων, της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης, των Συνεταιριστικών Οργανώσεων, των Επιμελητηρίων, κ.α., και καταγράφονται οι ανάγκες και οι προτιμήσεις. Διαπιστώνεται έτσι πού υπάρχει ουσιαστικό κενό χρηματοδοτήσεων και πού υπάρχει επενδυτικό ενδιαφέρον. Με βάση όλα αυτά διαμορφώνεται η πρόταση της «Αναπτυξιακής Ηρακλείου» Έτσι

όλα τα αγροτουριστικά καταλύματα που ενισχύθηκαν με το LEADER+ στο νομό Ηρακλείου, ήρθαν σε επαφή μεταξύ τους μέσω της «Αναπτυξιακή; Ηρακλείου», η οποία τους βοήθησε να εκδώσουν φυλλάδια, να προμηθευτούν εξοπλισμό και να οργανώσουν τη δικτύωση των ιδιοκτητών των αγροτουριστικών επιχειρήσεων. Αυτό είναι πολύ σημαντικό γιατί πρέπει να κινείται ο χώρος της αγροτικής οικονομίας στην ύπαιθρο στα ίδια ποιοτικά στάνταρντ. Εκείνο που πρέπει πάντα να επιδιώκεται είναι η ποιότητα, που έχει σχέση με το περιβάλλον, με τις παρεχόμενες υπηρεσίες, με το είδος των κτισμάτων που θα πρέπει να έχουμε, με τη διατροφή, κ.α. γιατί ο επισκέπτης που έρχεται, δεν θέλει απλά να μείνει, να κοιμηθεί και να πάρει ένα καλό πρωινό σε ένα ξενώνα, αλλά έρχεται να ζήσει και την τοπική ιδιαιτερότητα, τις πολιτιστικές εκδηλώσεις που οργανώνονται, να κάνει περίπατο σε ένα προσεγμένο φυσικό περιβάλλον. Γι' αυτό και επιδιώχθηκε να χρηματοδοτηθούν και τέτοιες δράσεις, όπως διαπιστώνουμε από το είδος των επενδύσεων που συμπεριλήφθηκαν στο LEADER+.

Οι ίδιες προσπάθειες δικτύωσης των επιχειρήσεων που εντάχθηκαν στο LEADER+ έγιναν εκτός από τις αμιγώς αγροτουριστικές και στις περιπτώσεις των οινοποιών, και των χειροτεχνών του Θραψανού. Έγιναν τρεις τέτοιες ομαδοποιήσεις και δικτυώσεις, που ανέπτυξαν πολύ αξιόλογες συνεργασίες και βοήθηκαν στην καλύτερη αξιοποίηση των αποτελεσμάτων του LEADER+. Οι δικτυώσεις έφεραν σε επαφή τους επιχειρηματίες της υπαίθρου του νομού Ηρακλείου με αντίστοιχους επιχειρηματίες σε νησιωτικές περιοχές της Ελλάδας, και μέσω διακρατικών προγραμμάτων με επιχειρηματίες της Κύπρου, της Σικελίας, της Γαλλίας, της Ισπανίας, και κυρίως σε μεσογειακό επίπεδο. Σ' αυτή την προσπάθεια η «Αναπτυξιακή Ηρακλείου» έπαιξε πολύ σημαντικό ρόλο και βοήθησε τους επιχειρηματίες της υπαίθρου να αντιμετωπίσουν τον ανταγωνισμό.

3. ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΩΝ ΔΡΑΣΕΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ ΤΟΥ LEADER + ΣΤΗΝ ΕΝΔΟΧΩΡΑ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

Η αξιολόγηση των επενδύσεων που υλοποιήθηκαν μέσα από το πρόγραμμα LEADER+, κρίνεται ως θετική. Ο φορέας υλοποίησης έδωσε από την αρχή, αλλά και κατά τη διάρκεια της υλοποίησης, ιδιαίτερη βαρύτητα στα ποιοτικά χαρακτηριστικά των επενδύσεων. Βοήθησε πολλούς επενδυτές υποδεικνύοντάς τους σωστά πρότυπα, ακόμη και με ταξίδια σε άλλες περιοχές της Ελλάδας ή και σε ευρωπαϊκές χώρες, σε Ιταλία, Γαλλία και Ισπανία. Μεταφέρθηκε εμπειρία επενδυτών στο νομό Ηρακλείου και από άλλες περιοχές. Αυτοί που επένδυσαν στο LEADER+, πήραν χρήματα από το πρόγραμμα, όμως διέθεσαν και πολλά δικά τους, ακόμη και δανειοδοτούμενοι από τράπεζες. Πρέπει λοιπόν αυτοί οι επενδυτές να δουλέψουν καλά, να μπορούν να προσφέρουν ποιοτικές υπηρεσίες και ποιοτικά προϊόντα, για να δουν τους επισκέπτες και πελάτες τους να έρχονται και να ξανάρχονται. Και αυτό επιτυγχάνεται σήμερα από όσους πήραν μέρος στο LEADER+.

Φυσικά, η βιωσιμότητα των επενδύσεων εξετάζεται διαρκώς από το φορέα υλοποίησης και από όλους τους ελεγκτικούς μηχανισμούς. Για πέντε χρόνια η κάθε μια από τις επιχειρήσεις αυτές θα πρέπει να εργάζεται σύμφωνα με το επενδυτικό της σχέδιο. Αν μια επιχείρηση δεν θα πάει καλά, είναι υποχρεωμένη να επιστρέψει πίσω τα χρήματα που εισέπραξε από το πρόγραμμα, γι' αυτό πρέπει όλοι να είναι πολύ προσεκτικοί.

Μέχρι σήμερα, σύμφωνα με τα στοιχεία της «Αναπτυξιακής Ηρακλείου», έχουν διαπιστωθεί κάποιες επιχειρήσεις που υπολειτουργούν, ή άλλαξαν τρόπο λειτουργίας από αυτό για τον οποίο χρηματοδοτήθηκαν. Γίνονται προσπάθειες, με συζητήσεις, υποδείξεις και συνεργασία, για να αντιμετωπιστούν αυτά τα προβλήματα, κυρίως στις περιπτώσεις αυτές όπου θεωρείται βέβαιο ότι η αρχική προσπάθεια και οι προθέσεις των επιχειρηματιών αυτών ήταν ειλικρινείς.

Πάντως, οι επιχειρηματίες που επένδυσαν στο LEADER+, μπορούμε σε γενικές γραμμές να πούμε ότι πήγαν όλοι πολύ καλά. Βέβαια, μια επιχείρηση που πάει καλά τον πρώτο χρόνο λειτουργίας της, δεν είναι βέβαιο ότι θα πηγαίνει το ίδιο καλά και στα επόμενα χρόνια. Όμως, όλα τα στοιχεία που σήμερα διαθέτει πάνω σε αυτό η «Αναπτυξιακή Ηρακλείου», είναι θετικά και ελπιδοφόρα.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχουν όλα όσα μας είπε η συντονίστρια του LEADER+ κυρία Αμαλία Ταβλαδωράκη σε συνάντηση που είχα μαζί της στα πλαίσια της εργασίας σχετικά με τα αναμενόμενα πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα του προγράμματος.

Μας αναφέρει χαρακτηριστικά ότι, Εκτός από αυτά που είναι μετρήσιμα και αποτυπώνονται στην πρόταση, τα αποτελέσματα που περίμενα είναι σε διάφορα επίπεδα. Κατ' αρχήν σε επίπεδο της ίδιας της ομάδας: μεγαλύτερη απόκτηση εμπειρίας, μεγαλύτερη τριβή της διοίκησης με αυτό που λέγεται Leader, καλύτερη προετοιμασία για το Δ' ΚΠΣ, καλύτερη συνεργασία με τις άλλες ομάδες, μέσω των διαπεριφερειακών και διακρατικών σχεδίων, εδραίωση συνεργασιών για το Δ' ΚΠΣ. Επίσης προκύπτουν πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα για τους μετόχους και τους συνεταιρισμούς.

Ειδικά οι καινούργιες περιοχές, ελπίζουν ότι θα δείξουν μεγαλύτερη εμπιστοσύνη σ' αυτό που λέγεται κοινοτική ή εθνική χρηματοδότηση και θα δραστηριοποιηθούν περισσότερο. Αλλά και στις περιοχές που έχουν ήδη δουλέψει με Leader II και Leader+ απ' ότι έχει αρχίσει να φαίνεται θα κινητοποιηθεί ο κόσμος για δημιουργία επενδύσεων με ίδια κεφάλαια.

Ειδικά στις περιοχές που είναι τα Κεφαλοχώρια, όπου δίνεις μια άλλη διάσταση και ποιότητα ζωής, παρατηρούνται και φαινόμενα επιστροφής του κόσμου από τα αστικά κέντρα στις περιοχές αυτές. Βοηθά φυσικά και το Leader+ σ' αυτό. Π.χ. κάνει κάποιος μια επένδυση αλλά δεν μένει εκεί, βλέποντας την όμως να πηγαίνει καλά μετακομίζει στο χώρο της επένδυσης.

Τονίζει παράλληλα ότι με την εφαρμογή των προγραμμάτων Leader έχει αυξηθεί η δραστηριοποίηση των τοπικών φορέων, όπως ΟΤΑ, Πολιτιστικοί Σύλλογοι, Ενώσεις, Αγροτικοί Συνεταιρισμοί, Αγροτικοί Σύλλογοι κ.α., έχει αυξηθεί η δραστηριοποίησή τους στο κομμάτι του πώς να ψάχνουν προγράμματα είτε για να βελτιώσουν το φορέα τους, είτε για να υποβάλλουν πρόταση για την περιοχή τους. Ξέρουν ότι μπορούν να απευθυνθούν στη «Αναπτυξιακή Ηρακλείου» , ξέρουν ότι υπάρχουν προγράμματα. Σε αυτό έχει βοηθήσει το Leader. Ακόμα και κάποιοι φορείς που ξέρουν ότι δεν εντάσσονται στην περιοχή, επικοινωνούν με εμάς μήπως διευρυνθεί η περιοχή ή μήπως μπορούμε να τους κατευθύνουμε σ' άλλα προγράμματα. Νομίζω, λοιπόν, ότι υπάρχει τέτοιου είδους δραστηριοποίηση, πάντα με τη λογική της καινούργιας περιοχής η οποία είναι πιο πίσω

Μας αναφέρει πόσο σημαντικό ρόλο έχει το Leader+ στο να οργανωθούν κάποια πακέτα θεματικού τουρισμού, μέσα από το διαπεριφερειακό αλλά και από το τοπικό πρόγραμμα, πάντα όμως υπάρχει έλλειψη στις υποδομές.

Ωστόσο, μπορούν να αναπτυχθούν καλά πακέτα, όσον αφορά και τον εκπαιδευτικό τουρισμό (χρηματοδότηση αρκετών μουσεία), τον θρησκευτικό τουρισμό (υπάρχουν πολλά μοναστήρια την περιοχή), τον αθλητικό τουρισμό στην περιοχή του Αβδού και στη περιοχή του Προφήτη Ηλία (με τον ανεμοπτερισμό και την αναρρίχηση αντίστοιχα).

Υπογραμμίζει ότι Εκτός από τον εναλλακτικό τουρισμό, ενδιαφέρον έχει και η προσέλκυση μαζικού τουρισμού στην ενδοχώρα, σε ημερήσιες επισκέψεις. Υπάρχουν αρκετές περιοχές όπως είναι η Κνωσός, η Αμμουδάρα και η Χερσόνησος, όπου με τη δημιουργία πόλων έλξης όπως είναι τα Γευσιγνωστήρια Μηλιαράκη στα Πεζά, το Μουσείο Φυσικής Ιστορίας στο Ηράκλειο κ.α. μπορούν να δώσουν μια εναλλακτική μορφή τουρισμού σ' αυτόν που είναι στην παραλία. Επίσης, με τις αναπλάσεις των οικισμών μπορείς να τραβήξεις λίγο κόσμο προς τα μέσα, αλλά και οι δράσεις έτσι όπως συνδέονται, προωθούν πολύ το κομμάτι του εναλλακτικού τουρισμού.

Όπως είναι φυσικό στο πρόγραμμα υπήρχαν κάποια σημεία τριβής σε σχέση με τα συμφέροντα των τοπικών ομάδων, κάποια από αυτά μες ανέφερε στη συνάντησή μας η κυρία Ταυλαδωράκη. Σε κάποιες από τις περιοχές παρέμβασης υπήρχε έντονος ανταγωνισμός μεταξύ των επενδυτών, και μία δυσπιστία στο τι οφέλη μπορούν να έχουν από την μεταξύ τους συνεργασία. Παραδέχθηκαν ότι παρόλο που καταλαβαίνουν ότι μπορεί να είναι καλύτερα αν συνεργαστούν, θεωρούν όμως ότι ο ένας θα παίρνει δουλειά από τον άλλο. Έτσι φοβόταν να συνεργαστούν. Μάλιστα, είχαν δηλώσει ότι στο παρελθόν είχαν κάνει ένα σύλλογο, ο οποίος έμεινε μόνο στα χαρτιά και δεν λειτούργησε ποτέ. Παρουσιάστηκε προβληματισμός, ακόμα για το πώς θα πείστούν ότι είναι προς το συμφέρον τους να συνεργαστούν μεταξύ τους. Ενώ αντίθετα επενδυτές οι οποίοι έχουν φτιάξει καταλύματα και είναι ενός άλλου επιπέδου και έχουν εμπειρία δουλεύοντας με μεσολαβητές, τουριστικά πρακτορεία κλπ., έχουν καταλάβει ότι πρέπει να προωθούν και να πωλούν το προϊόν τους οι ίδιοι, γιατί έτσι θα κερδίσουν. Εδώ βλέπουμε ότι υπάρχει διαφορά νοοτροπίας που έχει να κάνει και με το επίπεδο του καθενός. Επίσης υπήρχε και μια επιπλέον δυσπιστία από τον κόσμο, στο γιατί να μην μπορώ εγώ μόνος μου να κάνω την επένδυση αλλά να έρθετε εσείς να χρηματοδοτήσετε, για παράδειγμα, ένα Ηρακλειώτη ή ένα Αθηναίο που θέλει να έρθει να επενδύσει στην περιοχή μου. Από αγρότες ειδικά, σε κάποιες περιοχές, υπάρχει έντονα αυτή η αίσθηση.

Ένα ακόμα σημείο σύμφωνα με τα λεγόμενα της κυρίας Ταβλαδωράκη το οποίο προκάλεσε κάποιες αντιδράσεις στους επενδυτές οι οποίοι πήραν την απόφαση να καταθέσουν όλα απαιτούμενα δικαιολογητικά προκειμένου να συμπεριληφθούν στο πρόγραμμα Leader+ είναι η γραφειοκρατία που δημιούργησε κάποια δυσκολία και δυσλειτουργία στο πρόγραμμα που θα μπορούσε να έχει αποφευχθεί. Πολλές φορές αυτά που ζητάνε έρχονται σε αντίθεση με Εθνικές Νομοθεσίες ή θέματα που θα μπορούσαν να διαφυλάξουν τον εαυτό τους. Σε γενικά πλαίσια έχουμε πολύ καλή συνεργασία με τη Διαχειριστική Αρχή και το Περιφερειακό Γραφείο Κρήτης.

4. ΤΟ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝ ΤΩΝ ΕΠΕΝΔΥΤΩΝ ΚΑΙ Η ΑΠΟΨΗ ΤΟΥΣ

Θελήσαμε να προσεγγίσουμε και εκείνους που ήρθαν σε άμεση επαφή με το κοινοτικό πρόγραμμα στήριξης LEADER +, και επωφεληθήθηκαν των όσων προβλέπει για την ενίσχυση και ανάπτυξη διαφόρων επιχειρήσεων και πρωτοβουλιών. Έτσι, πήραμε ενδεικτικά την άποψη τεσσάρων επενδυτών του νομού Ηρακλείου, σχετικά με την συμμετοχή τους στο κοινοτικό πρόγραμμα στήριξης LEADER +, ζητώντας τους να μας απαντήσουν σε ένα κοινό ερωτηματολόγιο . Ακολουθούν τα ονόματα των επενδυτών και οι απαντήσεις που μας έδωσαν.

ΟΝΟΜΑ ΙΔΙΟΚΤΗΤΗ	ΕΙΔΟΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ	ΕΔΡΑ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ
Σταύρος Γαβαλάς τ. Εμμανουηλ	Μονάδα παραγωγής και εμφιάλωσης οίνων πιστοποιημένης βιολογικής αμπελουργίας από ίδια παραγωγή	Βοριάς Δήμου Αστερουσίων
Ουάσεφ Ιωσήφ τ. Μισέλ	Μονάδας τυπογραφικών τεχνών	Αρχάνες Δήμου Αρχανών
Ειρήνη και Αικατερίνη Φραγκιουδάκη Ο.Ε.	παραδοσιακής ταβέρνας «το ρόδι»	Ρογδιά Δήμου Γαζίου
Δήμος Αρχανών Δημήτρης Φραγκουλάκης	Ανάπλαση & οικιστική αναβάθμιση της γειτονιάς με το τοπωνύμιο «Κατσοπρινιά» παραδοσιακού οικισμού Αρχανών	Αρχάνες Δήμου Αρχανών

**4.1.1 «ΜΟΝΑΔΑ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ ΕΜΦΙΑΛΩΣΗΣ ΟΙΝΩΝ ΠΙΣΤΟΠΟΙΗΜΕΝΗΣ ΒΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΑΜΠΕΛΟΥΡΓΙΑΣ ΑΠΟ ΙΔΙΑ ΠΑΡΑΓΩΓΗ»
ΣΤΑΥΡΟΣ ΓΑΒΑΛΑΣ τ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ
ΒΟΡΙΑΣ ΔΗΜΟΥ ΑΣΤΕΡΟΥΣΙΩΝ**

Πόσο δύσκολη ήταν η ένταξη σας στο πρόγραμμα «LEADER +»;

Οι δυσκολίες είναι πάρα πολλές. Υπάρχουν κάποια στάνταρτ που οι νέοι αγρότες είναι δύσκολο να ανταποκριθούν. Πρέπει το χωράφι που θα γίνει η επένδυση να μην είναι υποθήκη. Ο επενδυτής να έχει το 25% της ίδιας συμμετοχής και να εξασφαλίσει ένα τραπεζικό δανεισμό άλλα 25%. Υπάρχει μία απίστευτη γραφειοκρατία όσον αφορά τις άδειες (οικοδομής , λειτουργίας, κτλ) και ένα σωρό άλλες υπηρεσίες του κράτους που εμπλέκονται στην όλη επένδυση. Πρέπει να έχεις απίστευτα ψυχικά αποθέματα για να τα φέρεις πέρα.

Ποιά στοιχεία του «LEADER+» θεωρήσατε ως τα πλέον θετικά στην περίπτωση σας;

Αξιοπιστία, έμπειρο και καταρτισμένο προσωπικό. Η έδρα της επένδυσης είναι κοντά στη έδρα που διαχειρίζεται το πρόγραμμα και υπήρχε συχνή σωστή και έγκαιρη επικοινωνία. Η προκήρυξη του προγράμματος ταίριαζε απόλυτα με αυτό που θέλαμε να δημιουργήσουμε.

Η ένταξη σας στο «LEADER+» βοήθησε στην επίτευξη των στόχων σας και κατά πόσο;

Η ένταξη μας στο LEADER + βοήθησε να κάνουμε το όνειρο πραγματικότητα. Ήταν το εργαλείο που μας βοήθησε να υλοποιήσουμε και να ολοκληρώσουμε την καθετοποίηση της αγροτικής μας παραγωγής. Ο στόχος μας δεν ήταν άλλος από

την αξιοποίηση των παραγόμενων προϊόντων μέσα από την διαδικασία της τυποποίησης, της πιστοποίησης και την διασφάλιση της ποιότητας. Αυτό έγινε με την κατασκευή ενός υπερσύγχρονου οινοποιείου.

Πιστεύετε πως θα μπορούσε το «LEADER+» να αποδώσει καλύτερα; Και πώς;

Πιστεύω έχοντας αποκτήσει τα τελευταία χρόνια μία σχετική εμπειρία γύρω από υπηρεσίες και προγράμματα ότι το LEADER+ έχει πιάσει ένα μεγάλο ποσοστό απόδοσης και απορρόφησης κονδυλίων. Νομίζω ότι είναι από τα πιο καλοστημένα προγράμματα.

Με ποιούς τρόπους ωφελήθηκε η επιχείρησή σας από την ένταξή σας στο πρόγραμμα «LEADER+»;

Η επιχείρηση έλαβε σάρκα και οστά μετά την ένταξη μας στο πρόγραμμα. Μας έκανε να γίνουμε πιο επαγγελματίες, μας έκανε επιχειρηματίες αγρότες και μας βοήθησε να δούμε την παραγωγική διαδικασία με διαφορετικό μάτι. Ποιότητα αντί ποσότητα και εξασφάλιση όλων των πιστοποιητικών που χρειάζονται πλέον τα προϊόντα . Ωφεληθήκαμε από την συμμετοχή μας σε διάφορες εκδηλώσεις (ημερίδες, συμμετοχή σε διάφορες αποστολές στο εξωτερικό κλπ.) για να δούμε πως δραστηριοποιούνται οι άλλοι αγρότες στην κοινότητα να ανταλλάξουμε απόψεις και να δούμε που υπερτερούμε και πού υστερούμε έναντι αυτών. Η συμμετοχή μας στους δρόμους του κρασιού ήταν και αυτή πολύ επωφελής για την εταιρία.

Πιστεύετε ότι πράγματι το πρόγραμμα «LEADER+» βοηθά στην ανάπτυξη του Αγροτουρισμού

Πιστεύω ότι το LEADER+ έχει προσφέρει τα μέγιστα όσον αφορά την ανάπτυξη του αγροτουρισμού. Οι περισσότερες μονάδες της ενδοχώρας φέρουν την σφραγίδα του προγράμματος. Έχει καταφέρει να δημιουργήσει ένα δίκτυο αγροτουριστικών καταλυμάτων και να ενώσει τις μονάδες αυτές. Θεωρώ ότι η επόμενη προκήρυξη του προγράμματος θα φέρει ακόμα περισσότερους επενδυτές στην ενδοχώρα. Ο αγροτουρισμός έχει πολλαπλά οφέλη για τις τοπικές κοινωνίες και πρέπει να αναπτυχθεί ακόμα περισσότερο.

Τι διορθώσεις ή συμπληρώσεις θα κάνατε, αν μπορούσατε, στο συγκεκριμένο πρόγραμμα;

Τολμώ να πω ότι το πρόγραμμα πρέπει να γίνει πιο βατό και κατανοητό για τους νέους αγρότες και κτηνοτρόφους που απευθύνετε. Καλύτερη ενημέρωση και πιο αποτελεσματική επαφή με την ενδοχώρα. Αν ρωτήσετε νέους στα χωριά οι μισοί δεν ξέρουν καν τι είναι αυτή η λέξη. Πρέπει να ερεθίσουμε όσο το δυνατόν περισσότερους αγρότες και κτηνοτρόφους να μετέχουν στο πρόγραμμα. Περισσότερα κονδύλια για δράσεις που αφορούν την κατασκευή σύγχρονων αγροτικών και κτηνοτροφικών καθετοποιημένων μονάδων.

Τι βασικές παρατηρήσεις έχετε να κάνετε σε σχέση με την εφαρμογή του προγράμματος.

Η μόνη παρατήρηση που έχω να κάνω σε σχέση με την εφαρμογή του προγράμματος είναι περισσότερη ελαστικότητα για τους επενδυτές και λιγότερη πίεση για τις προθεσμίες. Βοήθεια και πίεση στις υπηρεσίες εκ μέρους του προγράμματος για την χορήγηση των απαραίτητων πιστοποιητικών που είναι απαραίτητα για την ομαλή υλοποίησή του. Δεν φταίνε πάντα οι επενδυτές για τις καθυστερήσεις όταν εξαρτούνται από άλλους οι χορηγήσεις των αδειών

4.1.2 «ΜΟΝΑΔΑ ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΚΩΝ ΤΕΧΝΩΝ»

ΟΥΑΣΕΦ ΙΩΣΗΦ Τ ΜΙΣΕΛ

ΑΡΧΑΝΕΣ ΔΗΜΟΣ ΑΡΧΑΝΩΝ

Πόσο δύσκολη ήταν η ένταξη σας στο πρόγραμμα «LEADER +»;

Καθόλου δύσκολη γιατί πληρούσα όλες τις προϋποθέσεις.

Ποιά στοιχεία του «LEADER+» θεωρήσατε ως τα πλέον θετικά στην περίπτωση σας;

Δεν υπήρξε περικοπή της επιχορήγησης επίσης η πιστοποίηση έγινε άμεσα χωρίς καθυστερήσεις.

Η ένταξη σας στο «LEADER+» βοήθησε στην επίτευξη των στόχων σας και κατά πόσο;

Βοήθησε στην απόκτηση νέου παραγωγικού εξοπλισμού, ικανού για την διεύρυνση και αυτοματοποίηση της παραγωγικής, βάσης της επιχείρησης και την ποιοτική αναβάθμιση των παραγόμενων προϊόντων

Πιστεύετε πως θα μπορούσε το «LEADER+» να αποδώσει καλύτερα; Και πώς;

Συνήθως το LEADER ζητά εξόφληση των τιμολογίων για να κάνει πιστοποίηση που σημαίνει ότι ο επενδυτής πρέπει να προβεί σε παραπάνω έξοδα υπό μορφή δανεισμού.

Με ποιούς τρόπους ωφελήθηκε η επιχείρησή σας από την ένταξή σας στο πρόγραμμα «LEADER+»;

Με την απόκτηση του μηχανήματος αυξήθηκε η παραγωγή μας και η απόδοση έγινε ποιοτικότερη.

Πιστεύετε ότι πράγματι το πρόγραμμα «LEADER+» βοηθά στην ανάπτυξη του Αγροτουρισμού

Παίρνουμε κίνητρα από το LEADER+ διάφορες επιχειρήσεις όπως ξενοδοχειακά καταλύματα, ταβέρνες, μουσεία και συμβάλουν στην τοπική οικονομία και γενικότερα στην ανάπτυξη του αγροτουρισμού.

Τι διορθώσεις ή συμπληρώσεις θα κάνατε, αν μπορούσατε, στο συγκεκριμένο πρόγραμμα;

Στο σημείο της υποβολής της μελέτης ο επενδυτής πρέπει να έχει τουλάχιστον την ίδια συμμετοχή που αναλογεί σε ποσοστό 20% σε καταθέσεις. Αν δεν υπάρχει αυτή η δυνατότητα θα έπρεπε να δίνεται το περιθώριο να μπορεί να δανειστεί ο επενδυτής όλο το πόσο και να μην γίνεται αποκλεισμός από το πρόγραμμα LEADER +

Τι βασικές παρατηρήσεις έχετε να κάνετε σε σχέση με την εφαρμογή του προγράμματος.

Οι επενδυτές που έχουν πάρει επιδότηση από το LEADER + θα πρέπει να περιμένουν πέντε χρόνια για να ενταχθούν ξανά σε άλλο πρόγραμμα (LEADER). Νομίζω ότι θα έπρεπε να δίνεται η δυνατότητα συμμετοχής όποτε κρίνεται απαραίτητο από τον επενδυτή. Αυτό βοηθά πάρα πολύ στην ανάπτυξη και ίσως στην μείωση της ανεργίας.

**4.1.3 ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΗ ΤΑΒΕΡΝΑ «ΤΟ ΡΟΔΙ»
ΕΙΡΗΝΗ & ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ ΦΡΑΓΚΙΟΥΔΑΚΗ ΟΕ
ΡΟΓΔΙΑ ΔΗΜΟΥ ΓΑΖΙΟΥ**

Πόσο δύσκολη ήταν η ένταξη σας στο πρόγραμμα «LEADER +»;

Ήταν αρκετά δύσκολη λόγω του ότι ήταν ένα ακριβό έργο, επειδή το έδαφος ήταν επικλινές και ήθελε τοιχία αντιστήριξης

Ποιά στοιχεία του «LEADER+» θεωρήσατε ως τα πλέον θετικά στην περίπτωση σας;

Η χρηματοδότηση μας βασικό κίνητρο για την επένδυση.

Η ένταξη σας στο «LEADER+» βοήθησε στην επίτευξη των στόχων σας και κατά πόσο;

Ναι. Χωρίς αυτό δεν θα τολμούσαμε να ξεκινήσουμε επειδή φοβόμαστε ότι δεν θα τα καταφέρναμε.

Πιστεύετε πως θα μπορούσε το «LEADER+» να αποδώσει καλύτερα; Και πώς;

Αν δεν ήθελε τόση γραφειοκρατία.

Με ποιούς τρόπους ωφελήθηκε η επιχείρησή σας από την ένταξή σας στο πρόγραμμα «LEADER+»;

Βασικά με το οικονομικό.

Πιστεύετε ότι πράγματι το πρόγραμμα «LEADER+» βοηθά στην ανάπτυξη του Αγροτουρισμού ;

Ναι γιατί η ύπαιθρος υστερεί σε επενδύσεις που θα βοηθήσουν στην περαιτέρω ανάπτυξη της.

Τι διορθώσεις ή συμπληρώσεις θα κάνατε, αν μπορούσατε, στο συγκεκριμένο πρόγραμμα;

Υπερβολική χαρτούρα και γραφειοκρατία που θεωρώ ότι δεν είναι πάντα απαραίτητη

Τι βασικές παρατηρήσεις έχετε να κάνετε σε σχέση με την εφαρμογή του προγράμματος;

Να συνεχίσει να υπάρχει ως πρόγραμμα και να βοηθάει νέες αλλά και παλιές επιχειρήσεις να στηθούν και να αναπτυχθούν. Μείωση γραφειοκρατίας και κριτηρίων συμμετοχής.

4.1.4 ΑΝΑΠΛΑΣΗ & ΟΙΚΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΒΑΘΜΙΣΗ ΤΗΣ ΓΕΙΤΟΝΙΑΣ ΜΕ ΤΟ ΤΟΠΩΝΥΜΙΟ «ΚΑΤΣΟΠΡΙΝΙΑ» ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΟΥ ΟΙΚΙΣΜΟΥ ΑΡΧΑΝΩΝ ΑΡΧΑΝΕΣ ΔΗΜΟΣ ΑΡΧΑΝΩΝ

Πόσο δύσκολη ήταν η ένταξη σας στο πρόγραμμα «LEADER +»;

Έχοντας την εμπειρία και την απαραίτητη γνώση, ιδιαίτερα το προσωπικό, η ένταξη μας στο LEADER+ ήταν σχετικά εύκολη.

Ποιά στοιχεία του «LEADER+» θεωρήσατε ως τα πλέον θετικά στην περίπτωση σας;

Διευκολύνθηκε σημαντικά η επαγγελματική ένταξη νέων ανθρώπων.

Η ένταξη σας στο «LEADER+» βοήθησε στην επίτευξη των στόχων σας και κατά πόσο;

. Ήταν καθοριστική η συμμετοχή του LEADER+ στην απόφαση για ένταξη και επομένως ήταν απαραίτητη η συμβολή του.

Πιστεύετε πως θα μπορούσε το «LEADER+» να αποδώσει καλύτερα; Και πώς;

Εκ των υστέρων έχοντας την εμπειρία της εφαρμογής του, πιστεύουμε ότι θα το αξιοποιούσαμε καλύτερα και χωρίς ενδοιασμούς.

Με ποιούς τρόπους ωφελήθηκε η επιχείρησή σας από την ένταξή σας στο πρόγραμμα «LEADER+»;

Γενικά η περιοχή μας, ο δήμος μας, απέκτησε μία αξιόλογη υπεραξία.

Πιστεύετε ότι πράγματι το πρόγραμμα «LEADER+» βοηθά στην ανάπτυξη του Αγροτουρισμού ;

Καθοριστικά.

Τι διορθώσεις ή συμπληρώσεις θα κάνατε, αν μπορούσατε, στο συγκεκριμένο πρόγραμμα;

Να ήταν πιο γρήγορο και λιγότερο γραφειοκρατικό, διασφαλίζοντας βέβαια την διαφάνεια.

Τι βασικές παρατηρήσεις έχετε να κάνετε σε σχέση με την εφαρμογή του προγράμματος;

Λιγότερη γραφειοκρατία

4.2 Συνολική επεξεργασία πληροφοριών και στοιχείων από τα ερωτηματολόγια

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσίασαν οι απόψεις των επενδυτών οι οποίοι μαζί με τους τοπικούς φορείς είχαν τον κυριότερο ρόλο στην υλοποίηση του προγράμματος. Μελετώντας τις πληροφορίες και τα στοιχεία όπως προκύπτουν από τις απαντήσεις τους στα ερωτηματολόγια όσον αφορά τις δυσκολίες που αντιμετώπισαν για να ενταχθούν στο πρόγραμμα του LEADER+ παρατηρούμε, ότι οι απόψεις είναι μοιρασμένες. Υπήρξαν κάποιοι επενδυτές οι οποίοι δυσκολεύτηκαν αρκετά. Το κομμάτι το οποίο τους δυσκόλεψε περισσότερο ήταν το οικονομικό (η ίδια συμμετοχή), όπως επίσης η γραφειοκρατία η οποία ήταν αναπόφευκτη προκειμένου να εξασφαλίσουν τις απαιτούμενες άδειες. Εξίσου δύσκολη ήταν σε κάποιες περιπτώσεις η διαμόρφωση του εδάφους προκειμένου να ανταποκρίνεται στις προϋποθέσεις του προγράμματος. Υπήρξαν όμως και επενδυτές οι οποίοι όπως είδαμε στα ερωτηματολόγια δεν αντιμετώπισαν ιδιαίτερες δυσκολίες, γιατί είτε πληρούσαν τις απαιτούμενες προϋποθέσεις, είτε είχαν την εμπειρία και την απαραίτητη γνώση από προγράμματα στα οποία είχαν ενταχθεί στο παρελθόν.

Ζητώντας στους επενδυτές να μας αναφέρουν τα στοιχεία του LEADER+ τα οποία θεώρησαν ως τα πλέον θετικά στην περίπτωση τους, παρατηρήσαμε ότι οι απαντήσεις που μας έδωσαν είχαν να κάνουν με το είδος της επιχείρησης την οποία ήθελε να εντάξει στο πρόγραμμα ο κάθε επενδυτής.

Όσον αφορά τη βοήθεια του LEADER+ έτσι ώστε να επιτευχθούν οι στόχοι του κάθε επενδυτή, όπως είδαμε στα ερωτηματολόγια, το πρόγραμμα ήταν για κάποιους η κινητήρια δύναμη που τους βοήθησε να τολμήσουν το ξεκίνημα μιας νέας επιχείρησης και να κάνουν το όνειρο πραγματικότητα. Για κάποιους άλλους

επενδυτές οι οποίοι ήδη είχαν την επιχείρηση το LEADER+ τους βοήθησε να την αναβαθμίσουν αποκτώντας νέο πιο σύγχρονο παραγωγικό εξοπλισμό.

Στη συνέχεια της μελέτης των ερωτηματολογίων σχετικά με το πώς το πρόγραμμα θα μπορούσε να αποδώσει καλύτερα, κατά την άποψη των επενδυτών η μείωση της γραφειοκρατίας και ο περιορισμός των επιπλέον εξόδων θα βοηθούσαν στην καλύτερη απόδοση.

Ενδιαφέρον έχουν οι απαντήσεις των επενδυτών που αφορούν στον τρόπο που ωφελήθηκαν οι επιχειρήσεις τους από την ένταξη του στο πρόγραμμα, όπως προκύπτει από τις απαντήσεις τους, ένα από τα κυριότερα οφέλη ήταν η ουσιαστική αναβάθμιση της ποιότητας των προϊόντων και των υπηρεσιών που προσφέρει κάθε επιχείρηση. Άλλο ένα όφελος για τους επενδυτές ήταν η οικονομική ενίσχυση που παρέχει το πρόγραμμα και τέλος η συμμετοχή των επενδυτών σε διάφορες εκδηλώσεις που βοήθησε στην ανταλλαγή απόψεων και με τους άλλους επενδυτές.

Σημαντικές είναι οι απαντήσεις των επενδυτών σχετικά με το πόσο βοήθησε το πρόγραμμα LEADER+ στην ανάπτυξη του Αγροτουρισμού. Υποστηρίζουν ότι το πρόγραμμα προσέφερε τα μέγιστα στην ανάπτυξη, έδωσε κίνητρα σε διάφορες επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στην ύπαιθρο να αναπτυχθούν φέροντας την σφραγίδα του προγράμματος. Έχει καταφέρει να δημιουργήσει ένα δίκτυο αγροτουριστικών καταλυμάτων και έδωσε κίνητρα σε επιχειρηματίες να επενδύσουν στην ενδοχώρα με σκοπό την περαιτέρω ανάπτυξη του αγροτουρισμού.

Τέλος θα αναφερθούμε στις βασικές διορθώσεις ή συμπληρώσεις και στις παρατηρήσεις των επενδυτών σχετικά με το πρόγραμμα και την εφαρμογή του. Κάποιες πολύ χρήσιμες συμπληρώσεις τις οποίες προτείνουν οι επενδυτές είναι η καλύτερη και πιο αποτελεσματική ενημέρωση των ανθρώπων της ενδοχώρας, επίσης στο σημείο της υποβολής της μελέτης αν ο επενδυτής δεν διαθέτει την ίδια συμμετοχή σε καταθέσεις να του δίνεται το περιθώριο να μπορεί δανειστεί το ποσό αυτό χωρίς να τον αποκλείουν από το πρόγραμμα.

Οι παρατηρήσεις των επενδυτών σχετικά με το πρόγραμμα είναι ότι αν κάποιος επενδυτής έχει ενταχθεί στο LEADER+ πρέπει για να συμμετάσχει σε κάποιο

άλλο πρόγραμμα να περάσουν πέντε χρόνια και κατά τη γνώμη των επενδυτών η δυνατότητα συμμετοχής θα έπρεπε να δίνεται όποτε κρίνεται απαραίτητο από τον επενδύτη εφόσον πλήρη τις προϋποθέσεις. Μία εξίσου ενδιαφέρουσα παρατήρηση που αφορά την εφαρμογή του προγράμματος είναι ότι πρέπει να υπάρχει μεγαλύτερη ελαστικότητα όσον αφορά τις προθεσμίες υποβολής των απαιτούμενων δικαιολογητικών. Επίσης οι φορείς του προγράμματος πρέπει κατά την άποψη των επενδυτών να μεριμνήσουν έτσι ώστε οι υπηρεσίες που χορηγούν κάποια πιστοποιητικά απαραίτητα για την ένταξη των επενδυτών στο πρόγραμμα να μην καθυστερούν την έκδοσή τους και να διευκολύνεται με αυτό τον τρόπο η ομαλή υλοποίηση του προγράμματος. Μία τελευταία παρατήρηση την οποία σχεδόν όλοι οι επενδυτές τονίζουν στις απαντήσεις τους στα ερωτηματολόγια είναι η μείωση της γραφειοκρατίας και των περιττών κριτήριων συμμετοχής χωρίς αυτό να θέτει σε κίνδυνο τη διαφάνεια του προγράμματος

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ως βασικό συμπέρασμα που προκύπτει από την προσέγγισή μας στο Κοινοτικό Πρόγραμμα LEADER+, μπορούμε να πούμε ότι πρόκειται για μια πολύ σημαντική υπόθεση σε σχέση με τις γενικότερες προσπάθειες που καταβάλλονται για την ανάπτυξη στον τόπο μας.

Το συγκεκριμένο πρόγραμμα αναπτύχθηκε κατά τρόπο ικανοποιητικό, και σε αυτό βοήθησαν οι γνώσεις και οι εμπειρίες που αποκτήθηκαν από την εφαρμογή των προηγούμενων ομοειδών κοινοτικών προγραμμάτων.

Βασική αιχμή στην εφαρμογή του LEADER+, υπήρξε ο Αγροτουρισμός. Και τα αποτελέσματα είναι θετικά. Ο τομέας αυτός ενισχύθηκε σημαντικά μέσα από το συγκεκριμένο πρόγραμμα.

Υπάρχουν βέβαια και αδυναμίες στον τρόπο υλοποίησης του LEADER+, αρκετές από τις οποίες εντοπίζονται και στην παρούσα εργασία. Όμως θα ήταν άδικο να πούμε πως οι αδυναμίες είναι περισσότερες από τα οφέλη που προκύπτουν, κυρίως στην ενδοχώρα του νομού Ηρακλείου, από την εφαρμογή του προγράμματος.

Αν η πολιτεία και οι φορείς υλοποίησης των προγραμμάτων αυτών, τόσο στο νομό Ηρακλείου όσο και σε όλη τη χώρα, προσέξουν τις αδυναμίες και βελτιώσουν ορισμένους τομείς, τότε μπορούμε να πούμε χωρίς κανένα δισταγμό ότι το LEADER+, και όσα τέτοια προγράμματα εφαρμόστηκαν μέχρι σήμερα ή θα εφαρμοστούν στο μέλλον, συμβάλλουν σε μια μεγάλη αλλαγή στην Ενδοχώρα της πατρίδας μας.

Σημαντικός είναι ο ρόλος των φορέων υλοποίησης όπου εκτός από την οργάνωση και την υλοποίηση των κοινοτικών προγραμμάτων είναι υπεύθυνοι για την ενημέρωση των ανθρώπων της ενδοχώρας οι οποίοι είναι επιφυλακτικοί και δεν αντιμετωπίζουν πάντοτε με καλό μάτι την προσπάθεια, αγνοώντας τα οφέλη

τα οποία μπορούν να προκύψουν και τα οποία θα βοηθήσουν στην αναβάθμιση του βιοτικού επιπέδου των κατοίκων της κάθε περιοχής, θα δημιουργήσουν νέες θέσεις εργασίας και που θα ανοίξουν τον δρόμο της επιστροφής των ανθρώπων στη ύπαιθρο και θα δώσουν πνοή σε περιοχές οι οποίες είχαν αρχίσει να ερημώνουν.

Τέλος η ενίσχυση του Αγροτουρισμού από την υλοποίηση των προγραμμάτων δεν συνεισφέρει μόνο στην ανάπτυξη του αλλά κυρίως βοηθά στην προώθηση των τοπικών προϊόντων της ενδοχώρας του Νομού Ηρακλείου και δίνει την δυνατότητα σε όσους επισκέπτονται τον τόπο μας να τα γνωρίσουν από κοντά.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ – ΠΗΓΕΣ

- ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΗ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ ΑΕ (www.anher.gr)
- ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΑ LEADER+
(www.leader-plus.gr)
- ΠΡΟΣΩΠΙΚΕΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΙΣ:

ΜΕ ΤΟΝ ΠΡΟΕΔΡΟ ΤΗΣ «ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΗΣ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ»
ΚΥΡΙΟ ΡΟΥΣΣΟ ΚΥΠΡΙΩΤΑΚΗ

ΜΕ ΤΗ ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΡΙΑ ΤΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ LEADER+
ΚΥΡΙΑ ΑΜΑΛΙΑ ΤΑΒΛΑΔΩΡΑΚΗ

ΜΕ ΤΕΣΣΕΡΕΙΣ ΕΠΕΝΔΥΤΕΣ ΤΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ
LEADER+ ΤΥΧΑΙΑΣ ΕΠΙΛΟΓΗΣ

- ΣΩΤΗΡΙΑΔΗΣ, Μ. & ΒΑΡΒΑΡΕΣΟΣ, Σ. (2002) ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΩΝ ΣΤΑ ΠΛΑΙΣΙΑ ΤΗΣ ΚΟΙΝΟΤΙΚΗΣ ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΑΣ LEADER+. **JOURNAL: ΑΡΧΕΙΟ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ. ΤΟΜΟΣ ΧΙV (ΤΕΥΧΟΣ 2)**

- ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΑΓΡΟΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ & ΤΡΟΦΙΜΩΝ (www.minagric.gr)